

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

KLOKKEN IN HARMONIE

VIERING VAN DE INTERNATIONALE DAG VAN DE VREDE – 21 SEPTEMBER

ISABELLE LEROY

COÖRDINATRICE CEL IMMATERIEEL ERFGOED, DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

De zeven klokken van de Sint-Michiel-en-Sint-Goedelekathedraal, geïnstalleerd tussen 1967 en 1975 (© Tchorski).

Van oudsher bepaalt klokkengeluid in de hele wereld het ritme van het dagelijks leven van gemeenschappen. Ze kondigen de werktijden aan en worden geluid bij gevaar, vrede of gebed. Hun plechtige galm overstijgt alle taalbarrières en structureert het leven met klank. De beiaardcultuur in België wordt sinds 2014 door Unesco erkend als voorbeeld van een *best practice* voor de bescherming van het immaterieel erfgoed.

In dit Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed wordt de beiaardkunst in de kijker gezet door het initiatief *Ring the Bells Europe*. Dat evenement viert de Internationale Dag van de Vrede door op 21 september 2018, van 18 uur tot 18u15, de klokken te luiden. Dit project, een initiatief van de Duitse coördinator van het Europees Jaar van het Cultureel Erfgoed, maakt ook deel uit van de herdenkingen van het einde van de Eerste Wereldoorlog en krijgt in heel Europa veel weerklank. Het doel is om op de Internationale Dag van de Vrede alle mogelijke klokken, zowel religieuze als seculiere, klokken van kerktorens, gemeentehuizen, klokkentorens, begraafplaatsen en herdenkingsplaatsen, samen te laten luiden. De eigenaars, gebruikers en beheerders van klokken in het gewest werden dan ook uitgenodigd

om deel te nemen aan dit initiatief. Talrijke parochies en gemeenten reageerden positief.

De beiaard, die in de jaren 1500 in de Zuidelijke Nederlanden verscheen, wordt beschouwd als het oudste muziekinstrument voor massacommunicatie in de geschiedenis. Het luisteren naar dit aloude medium vormt een collectieve emotionele en esthetische ervaring die door iedereen kan worden gedeeld. Deze ervaring versterkt de sociale cohesie en compenseert de huidige tendens om de samenleving in geïsoleerde doelgroepen op te splitsen en muziek individueel te beleven.

Ring the Bells Europe benadrukt de culturele waarden van dit veelzijdige erfgoed, dat zowel auditief als immaterieel en vaak ook architecturaal is. Door zijn erkenning valoriseert de Unesco zowel de historische vakken-nis die met dit erfgoed verbonden is, als het belang van zijn overlevering

aan volgende generaties. Het programma voor het behoud van de beiaardcultuur richt zich op het muziekrepertoire, het onderwijs, de traditie van beiaardconcerten en de literatuur met betrekking tot dit instrument. Dertig landen nemen deel, waaronder België die er 76 steden en dorpen bij betreft. Het programma combineert respect voor de traditie met een streven naar innovatie. Het wil best practices en respect voor lokale beiaardiers aan elkaar koppelen en legt de nadruk op samenwerking.

De heer Serge Joris, voorzitter van de Waalse beiaardvereniging (*Association Campanaire Wallonne*, ACW - www.campano.be), geeft ons een overzicht van de klokken en beiaarden in het Brussels gewest. De ACW werd opgericht in 1994 met als doel het klokkenerfgoed van het Waals en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (beiaarden, klokken, monumentale klokmechanieken en alles wat daarmee ver-

band houdt) te beschermen, promoten en valoriseren. De vereniging tracht deze doelstelling te bereiken door specifieke inventarissen op te maken, onderwijs aan te moedigen, beiaardconcerten te organiseren en advies te verstrekken aan eigenaars en beheerders van klokkeninstallaties. De ACW neemt ook actief deel aan het programma ter bescherming van de beiaardcultuur, waarbij behoud, overdracht, uitwisseling en bewustmaking hand in hand gaan. Het programma werd in 2014 opgenomen in de Unescolijst van best practices ter bescherming van het immaterieel erfgoed. Hoewel het initiatief voor dit dossier afkomstig is van een enkele school in Mechelen, die bijzonder actief is in de kennisoverdracht omtrent beiaarden, hebben de gemeenschappen zich hierbij aangesloten. Sinds de registratie bij Unesco werd er ook een toezichtcomité opgericht dat alle betrokken actoren in België, met inbegrip van het Brussels Gewest, samenbrengt.

De klokken en beiaarden van Brussel

Een auditief erfgoed voor iedereen

SERGE JORIS
VOORZITTER VAN DE ASSOCIATION CAMPANAIRE WALLONNE

Doordat ze zich in de torens van civiele of religieuze gebouwen bevinden, zijn klokken en beiaarden per definitie hoorbaar voor iedereen, los van sociale of culturele achtergronden. Hun klank behoort tot de achtergrondgeluiden van buurten en vormt een identiteitsbaken voor de lokale bevolking en voorbijkomende toeristen. De torens en klokkentorens van het Brussels gewest herbergen honderden klokken en vijf beiaarden.

KLOKKEN

Klokken zijn over het algemeen niet erg bereikbaar en kunnen zelden van dichtbij bewonderd worden. En dat is jammer, omdat het vaak echte kunstwerken zijn, met een reliëfdecoratie van wapenschilden, zegels, bloemenslingers, afbeeldingen van heiligen, enz. Hun iconografie geeft doorgaans informatie over de vervaardigingsdatum, de bronsgieter,

de schenker of de opdrachtgevers en soms treft men ook een opdracht of lofbetuiging aan. De epigrafie van sommige klokken kan belangrijke momenten en namen uit de lokale geschiedenis aan het licht brengen.

Het precieze aantal klokken in de torens en klokkentorens van het Brussels gewest is niet gekend, aangezien de laatste volledige inventaris dateert uit het begin van

Afb.1

De beiaard van 37 klokken die in 1988 geplaatst werd op het dak van het Huis van de Parlementsleden aan de Leuvensestraat 21 in Brussel (© ACW).

de Tweede Wereldoorlog. Toen werden veel klokken door de bezetter verwijderd om het koper te recupereren (de klokken zijn gemaakt van brons, een legering van koper en tin). De klokken die na de oorlog niet werden teruggevonden, werden doorgaans gecatalogeerd als oorlogsschade en als dusdanig vervangen.

Afhankelijk van haar gewicht – dat kan variëren van enkele tientallen tot duizenden kilo's – brengt een

klok een hogere of lagere toon voort. Vroeger werden klokken handmatig geluid. Voor grotere klokken waren meerdere klokkenluiders nodig. Vandaag de dag is het klokkenluiden geautomatiseerd.

Eén van de meest emblematische klokken van het Brussels gewest is de bourdon (de grootste van een reeks klokken) van de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele. Deze klok, met een gewicht van bijna 6.600 kilogram en bekend onder de

naam 'Salvator' (Verlosser), werd in 1638 vervaardigd door brongsiers uit Mechelen. Het is de enige historische klok die nog in de kathedraal bewaard is. Ze bevindt zich in de noordertoren en wordt alleen gebruikt voor bijzondere burgerlijke of religieuze gelegenheden (met inbegrip van bruiloften en begravingen van de koninklijke familie). Het klokkengeluid van de kathedraal is ook afkomstig van zeven grote klokken die tussen 1967 en 1975 in de zuidertoren opgehangen werden. Een andere emblematische klok in het Brussels gewest is de bourdon van de basiliek van Koekelberg. Met een gewicht van bijna 8.350 kilogram is ze één van de zwaarste van België.

BEIAARDEN

Het Brussels gewest telt vandaag vijf beiaarden, waarvan twee concertbeiaarden. Deze instrumenten vervullen allemaal een sociaal-culturele rol. De manier waarop die rol wordt ingevuld, kan variëren: sommige beiaarden werken op automatische ritornellen die op regelmatige tijdstippen weerklinken, andere worden handmatig bespeeld door beiaardiers.

De beiaardcultuur in Brussel is eeuwenoud. In de 17de eeuw telde de stad negen beiaarden, waaronder een gemeentelijke beiaard in de belfortoren van de Sint-Niklaaskerk. De oudste vermelding van een beiaard in de kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele dateert van het einde van de jaren 1490. Het aantal klokken van dit instrument nam geleidelijk toe. In 1762 bezat het gebouw een beiaard met 40 klokken. Die werden in 1793 na de Franse Revolutie in beslag genomen. Sinds 1975 herbergt de zuidertoren van de kathedraal opnieuw een beiaard met 49 klokken (waarvan er zeven ook rechtstreeks met de hand kunnen

worden geluid). Zijn *bourdon* weegt 3.300 kilogram. Het instrument is eigendom van de Stad Brussel. Om het kwartier speelt hij automatisch een melodie, maar deze beiaard is ook uitgerust met een manueel klavier. Dat laatste wordt gebruikt voor de zondagsconcerten die in het hoogseizoen worden georganiseerd door de vereniging *Tintinnabulum* (Latijnse naam die verwijst naar oude klokkenspelen), die sinds 2005 instaat voor het technische en artistieke beheer van de beiaard. De beiaardiers komen afwisselend uit Vlaanderen en Wallonië.

De tweede concertbeiaard in Brussel bevindt zich in het federale Parlement. Hij bestaat uit 37 klokken en werd in 1988 geïnstalleerd op het dak van het Huis van de parlementsleden, aan de achterzijde van de Kamer van volksvertegenwoordigers. Hoewel hij een manueel klavier heeft, werd het instrument decennialang hoofdzakelijk automatisch bespeeld: om het uur wordt een melodie ten hore gebracht die representatief is voor het muzikale erfgoed van het noorden en het zuiden van het land. Sinds 2012 worden er op symbolische data ook beiaardconcerten gegeven, afwisselend door beiaardiers uit Vlaanderen en Wallonië: *la Fête de la Musique*, de nationale feestdag, de opening van het parlementaire jaar, Wapenstilstand, het Koningsfeest, de feesten van de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschappen.

De derde grootste beiaard van Brussel bevindt zich op de Kunstberg, op de arcade van het Dynastiepaleis. Hij werd in 1965 ingehuldigd en telt 23 klokken, waarvan slechts de klok die het uur slaat van buitenaf zichtbaar is. Deze beiaard werkt alleen automatisch. Om het uur speelt hij twee melodieën die elkaar afwisselen: het beroemde *'Où peut-on être*

Afb.2
De beiaard van de Kunstberg aan de achtergevel van het Dynastiepaleis, boven de boogvormige doorgang, ingehuldigd in 1965 (A. de Ville de Goyet, 2018 © BUP/BSE).

mieux qu'au sein de sa famille' van de Luikenaar André Grétry en het al even bekende 'Beiaardlied' van Peter Benoit. Elk kwartier en elk half uur weerklinken er fragmenten van deze melodieën. Het uur wordt op de 'uurklok' geslagen door een 'Jacquemart' (een bronzen standbeeld van 2,6 meter hoog, met in zijn hand een hamer waarmee hij een aantal keren op de klok slaat, overeenkomstig het aan te kondigen uur). In het midden van de boog hangt een grote wijzerplaat waarvan de assen gericht zijn op een figuur uit de Brusselse geschiedenis. Elk van die figuren komt enkele seconden uit zijn 'nis' tevoorschijn wanneer zijn uur wordt geslagen.

Ten slotte is er ook nog een automatische beiaard in de klokken-

toren van het gemeentehuis van Sint-Pieters-Woluwe (18 klokken) en één in de toren van de Onze-Lieve-Vrouw van Finsterraekerk in Brussel (acht klokken). Hopelijk krijgt de Brusselse Grote Markt ook ooit weer een beiaard, zoals dat van 1895 tot 1898 het geval was. Die beiaard werd om kwaliteitsredenen uit het torentje van het Broodhuis verwijderd.

Tijdens de officiële uitreiking van het Unesco-attest aan de Belgische beiaardiersverenigingen (*Association Campanaire Wallonne* en Vlaamse Beiaardvereniging) werd de beiaard van de kathedraal bespeeld in aanwezigheid van een uiterst divers gezelschap van notabelen.

Vertaald uit het Frans

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

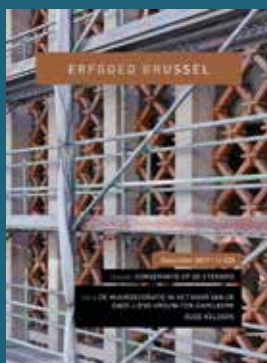
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

URBAIN BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
URBAN BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4